

ПЕДАГАГІЧНЫЯ ТРАДЫЦЫІ ВЫХАВАННЯ ПАТРЫЯТЫЗМУ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ

Шчэрбін М.М., Шчур І.А., МДПУ імя І.П. Шамякіна

Важным фактарам паспяховай сацыялізацыі асобы з'яўляецца нацыянальнае самавызначэнне. У сваю чаргу яго поспех шмат у чым абумоўлены рэзультатыўнасцю сістэмы выхавання маладога пакалення. Паслядоўнае прывучанне да прыхільнасці пэўным этнакультурным каштоўнасцям, дамінантам паводзін, стэрэатыпным маркерам ажыццяўляецца з дапамогай уплыву не толькі аб'ектыўных умоў этнагенезу, але і дзякуючы фарміраванню патрыятычных рыс і якасцей у адносінах да сваёй зямлі, народа і краіны.

Фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці – працяглы і складаны працэс акумуляцыі светапоглядных, гісторыка-культурных і этнічных архетыпаў і стэрэатыпаў. У яго структуры, акрамя ўсведамлення сябе як індывіда, немалаважную ролю адыгрывае ўсведамленне сябе як носбіта пэўных этнічных рыс. Нацыянальная самасвядомасць, з аднаго боку, з'яўляецца паказчыкам узроўню развіцця народа-этнасу, з другога – спрыяе «стварэнню ментальнага і сацыяльна-палітычнага адзінства этнічных утварэнняў» [4, с. 124]. Акрамя таго, для індывідаў гэтая свядомасць яшчэ і аснова ўключэння ў пэўную сістэму грамадскіх адносін, сацыялізацыі, паколькі «феномен нацыянальнай самасвядомасці ў форме этнічнай міфалогіі ўзнікае яшчэ на ранніх прыступках чалавечай гісторыі» [4, с. 126].

Патрыятызм, з'яўляючыся важным элементам нацыянальнай самасвядомасці, фарміруецца пад уплывам комплексу сацыяльных, эканамічных і культурных узаемаадносін, што развіваюцца ў грамадстве, адчувае ўздзеянне міжнацыянальных кантактаў. Акрамя таго, развіццё самога паняцця «патрыятызм», а, такім чынам, і стаўленне да яго эвалюцыяніравала і змянялася змястоўна суразмерна дынаміцы развіцця грамадскіх адносін. Безумоўна, запатрабаванасць патрыятызму як грамадскай з'явы звязана са станаўленнем этнічнай самаідэнтыфікацыі ў форме дзяржавы. Аднак вытокі патрыятычных уяўленняў, на наш погляд, звязаны з перыядам дзяржаўных інстытутаў і цесным пражываннем нашых продкаў ва ўмовах абшчыннай сістэмы.

Абумоўленасць чалавечага жыцця шэрагам знешніх фактараў стымулявала развіццё пачуццёвага ўспрымання навакольнага свету. Гэта пацвярджаецца шэрагам міфалагічных уяўленняў нашых продкаў, якія злучаюць разам чалавека і прыроду. Усё гэта зацвердзіла інтуітыўна-сузіральнае спазнанне рэчаіснасці, якое шмат у чым вызначыла характар патрабаванняў да чалавека як члена пэўнай супольнасці. Бо менавіта родавая прыкмета, заснаваная на агульнасці паходжання, з'яўлялася галоўнай крыніцай размежавання «свайго» і «чужога» як праявы патрыятычных уяўленняў. Прычым асобаснае знаходзілася ў падпарадкаваным становішчы ў адносінах да калектыўнага пачатку і было каштоўна толькі праз прызму агульнага. Вось чаму патрыятычны характар насілі і падпарадкаванне агульным патрабаванням, і выкананне пэўных функцый, і захаванне розных рытуалаў і звычаяў, і праяўленне элементарнай прыхільнасці да ўсяго навакольнага чалавека – усё тое, што падтрымлівала «ўсведамленне генетычнага і гістарычнага адзінства членаў агульнасці» [2, с. 51].

Таму ў якасці педагагічнай традыцыі выхавання патрыятычных уяўленняў на беларускіх землях можна вылучыць разуменне патрыятызму як пачуцця, якое абапіраецца на эмацыянальнае ўспрыманне рэчаіснасці і на сваяцтва. Крыніцамі развіцця такіх уяўленняў выступалі міфалагічная сістэма, прырода, уяўленні аб навакольным свеце. Вось чаму ў адзначаны перыяд у якасці галоўнай асацыяцыі Радзімы выступае родная хата, сям'я, зямля, прырода, што пацвярджае вузканакіраванае разуменне патрыятызму. Пэўная кансерватыўнасць жыцця нашых продкаў, архаічнасць іх побыту шмат у чым дазволілі захаваць асаблівую эмацыянальнасць і лірызм, што знайшло адлюстраванне ў асаблівых адносінах беларусаў да сваёй зямлі, да сваёй прыроды, лесу, месца нараджэння, у глыбокім сімвалізме і значнасці прадметна-бытавых характарыстык і сувязей.

Умовы сумеснага пражывання спараджалі пэўную сістэму ўзаемаадносін, прывялі да замацаванасці ў разуменні індывідаў этна-сацыяльных прыкмет, якія шмат у чым абапіраліся на агульначалавечыя нормы і правілы жыццядзейнасці. Аднак развіццё гэтых прыкмет і іх нацыянальная арыентацыя былі цесна звязаны са станаўленнем сацыяльных і грамадска-палітычных інстытутаў у форме дзяржаўных утварэнняў. У сувязі з гэтым патрыятызм выступае як палітычны прынцып, здольны аб'яднаць членаў адной ці некалькіх этнічных супольнасцяў у адной дзяржаве. Менавіта замацаванне патрыятызму як спосабу супапарадкавання асабістых, грамадскіх і дзяржаўных інтарэсаў абумовіла яго аб'яднальны характар.

Усведамленне сваіх этнічных адрозненняў спрыяла фарміраванню патрыятычных пачуццяў не толькі ў стаўленні сваёй «малой Радзімы», але і ў цэлым дзяржаве, спараджала натуральнае імкненне да яднання і кансалідацыі. На паўсядзённа-бытавым узроўні гэтаму садзейнічалі таксама сацыяльна-маральныя ўяўленні, традыцыі, звычаі, агульныя нормы паводзін, лад жыцця; на дзяржаўным – прыярытэт нацыянальнай палітыкі ва ўмовах знаходжання беларускіх тэрыторый паміж двума значнымі культурна-гістарычнымі цэнтрамі – Усходам і Захадам [3].

Феадалізацыя грамадскіх адносін выступала таксама свайго роду кансалідуемым фактарам дзяржаўнага будаўніцтва з вызначанай сацыяльнай стратыфікацыяй. Пры вызначанай раз'яднанасці феадальнага грамадства менавіта дзяржаўны фактар выступаў у якасці таго, што аб'ядноўвала. У гэтых умовах патрыятычныя ўяўленні селяніна і феадала раўназначныя не па змесце, а па магчымасці ажыццяўлення пэўных функцый пад адзіным пачаткам. Бо ў феадальным грамадстве кожны важны на сваім месцы, выконваючы свае абавязкі і знаходзячыся на пэўным узроўні супапарадкавання.

Акрамя таго, у пачатковы перыяд дзяржаўнага будаўніцтва магутным кансалідуемым патэнцыялам і вялікім уплывам на грамадскую свядомасць валодала хрысціянства. М.М. Ціхаміраў справядліва адзначае, што яшчэ ў перыяд адсутнасці абавязку грамадзянскага рэлігія з'яўлялася магутнай падставай абавязку маральнага, які меў большую грамадскую вагу і значэнне [4]. Безумоўна, менавіта дзяржаўным утварэнням належыць важная функцыя замацавання агульных інтарэсаў, ладу жыцця і працы пэўнай сістэмай грамадскіх адносін і законаў, але ідэалагічнай асновай такога замацавання становіцца рэлігія. Да таго ж менавіта рэлігійная іерархія на чале з адзіным Богам шмат у чым паўплывала на апраўданне новай феадальнай структуры ўлады на чале з адным князем. Таму што «ўсведамленне і ўвасабленне вышэйшых каштоўнасцяў і ідэалаў у нашых продкаў адбываецца пад уплывам уяўленняў пра Бога» [4, с. 167].

Адсюль прыярытэт маральных якасцей асобы, сярод якіх важнае месца займаў і патрыятызм, выступаў шмат у чым прынцыпам будаўніцтва як міжасобасных, так і міждзяржаўных ўзаемаадносін. Бо менавіта маральная аснова з'яўлялася падмуркам «самабудаўніцтва» чалавека, развіцця яго лепшых якасцяў, арыентаваных, у першую чаргу, на карысць іншых людзей [1]. Адсюль запатрабаванасць такіх якасцей, як разумнае падпарадкаванне ўладзе, выкананне пэўных абавязкаў побач з верай, чалавекалюбствам, лабрадзейнасцю як ключавымі якасцямі асобы.

У сувязі з гэтым не менш важнае значэнне мела педагагічная традыцыя разумення патрыятызму, з аднаго боку, як важнага грамадска-палітычнага прынцыпу дзяржаўнага будаўніцтва, з другога – як асобнай маральнай якасці, што характарызуе сапраўднага чалавека. Найвышэйшым паказчыкам у развіцці патрыятызму як элемента нацыянальнай самасвядомасці становіцца яго разуменне як значнай каштоўнасці, якая заключае ў сабе разумны баланс агульначалавечага і нацыянальнага, – важная педагагічная традыцыя выхавання патрыятызму на беларускіх землях. На такое разуменне шмат у чым паўплывала развіццё дзяржаўна-прававой сістэмы, якая зацвердзіла на заканадаўчым узроўні адзінства тэрыторыі і мовы. Адзначаныя этнічныя прыкметы, набыўшы статус дзяржаўных, значна паскорылі працэс фармавання беларускай народнасці, прывялі да

замацавання значных характарыстык этнічнай свядомасці. Цэнтральнае месца ў структуры гэтай свядомасці належала патрыятызму як каштоўнасці не толькі на грамадска-дзяржаўным, але і на асабовым узроўні. Гэта шмат у чым было прадвызначана сістэмай развіцця грамадска-палітычных адносін на беларускіх тэрыторыях і акрамя таго, адчула ўплыў агульнаеўрапейскіх тэндэнцый развіцця, а таксама было звязана з асобна-светапогляднай эвалюцыяй самога чалавека [3]. Усё больш запатрабаванымі становяцца грамадска-карысныя дзеянні, адказнасць, вернасць, абавязак, абарона сваёй Айчыны аж да самаахвяравання [1].

Традыцыі сумеснага, мірнага суіснавання розных супольнасцей пад адзіным дзяржаўным пачаткам у гэты перыяд атрымалі прававую падтрымку і абарону. У многім гэта садзейнічала мірнаму ўрэгуляванню рэлігійных рознагалоссяў, што прывяло да замацавання цяжкіх, талерантных адносін да іншадумства ўвогуле і замацавання свабоды веравызнання ў прыватнасці. Побач з распаўсюджанымі гуманістычнымі ідэямі Адраджэння, абапіраючыся на глыбокую маральную аснову, такі патрыятызм не змяшчаў ідэй перавагі або нецяжкінасці ў адносінах да прадстаўнікоў іншых супольнасцяў або канфесій. Усё гэта спрыяла развіццю і замацаванню ўяўленняў аб Радзіме як аб народзе і мове – найважнейшых этнакультурных прыкметах любога народа-этнасу.

Разам з гэтым, агульнавядома, што патрыятызм як вынік развіцця нацыянальнай самасвядомасці фарміруецца пад уплывам цэлага комплексу сацыяльных, эканамічных і культурных абставін. У гістарычнай рэтраспектыве развіцця беларускіх земляў вядучымі фактарамі, якія спрыяюць эвалюцыі ўяўленняў аб патрыятызме, на наш погляд, з'яўляліся прыродна-геаграфічныя ўмовы, геапалітычнае становішча; традыцыі развіцця дзяржаўных інстытутаў, распрацоўка заканадаўчай сістэмы; распаўсюджванне кнігадрукавання і асветы; канфесійны плюралізм. Гэта ў сваю чаргу спрыяла фарміраванню асаблівасцей у разуменні патрыятызму на беларускіх землях: сакральнасць у адносінах да роднай зямлі і прыроды; маральная аснова патрыятызму (мараль і абавязак – вышэйшыя дабрачыннасці патрыятызму); перавага калектывісцкіх настрояў, адсутнасць ідэй сепаратызму; патрыятычная ідэя атаясамлівалася з ідэяй рэлігійна-канфесійнай, насіла талерантны характар.

Сістэма патрыятычнага выхавання, як ніякая іншая галіна, арыентавана на доўгатэрміновыя перспектывы, якія закліканы вырашаць задачы нацыянальнай сістэмы адукацыі. У сувязі з гэтым ёй належыць асаблівая роля ў сучасным соцыуме праз захаванне, у тым ліку, і пераемнасці ў выхаванні маладога пакалення. У якасці асноўнай мэты патрыятычнага выхавання можна вызначыць «вытворчасць» грамадзян, верных свайму народу і Айчыне і здольных аддаць службу на карысць сваёй Радзімы – дадзеныя канцэпты гістарычна складалі аснову традыцыйных падыходаў да выхавання патрыятызму на беларускіх землях незалежна ад разумення патрыятызму як пачуцця, грамадскага прынцыпу, маральнай якасці або каштоўнасці.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Забияко, А. П. История древнерусской культуры : учеб. пособие / А. П. Забияко. – М. : Интерпракс, 1995. – 304 с.
2. История общественной и философской мысли в Беларуси: раннее и развитое Возрождение: хрестоматия : пособие / авт.-сост. В. В. Старостенко. – Могилев : УО МГУ им. А. А. Кулешова, 2010. – 332 с.
3. История общественной и философской мысли в Беларуси: эпоха Средневековья: хрестоматия : пособие / авт.-сост. В. В. Старостенко. – Могилев : УО МГУ им. А. А. Кулешова, 2009. – 396 с.
4. Лихачев, Д. С. Человек в литературе древней Руси / Д. С. Лихачев. – М. : Наука, 1996. – 180 с.